

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 14/4 2025 s. 1122-1135, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

TARİH EKSENİNDE AK MÖÖR MANZUMESİ

Mayramgül DIYKANBAY*

İslamidin NURDİNOV**

Geliş Tarihi: 15 Haziran 2025

Kabul Tarihi: 12 Ağustos 2025

Öz

Ak Möör, Kırgız sözlü edebiyatında önemli bir yere sahip tarihî bir manzumedir. Eserin ana kahramanları Cantay, Ak Möör, Bolot ve Bayake XIX. yüzyılda yaşamış gerçek kişilerdir. Bu bağlamda eserin ana konusunu tarihte yaşanan gerçek olaylar oluşturur. Ancak eser Sovyetler Birliği Dönemi'nde ideolojik amaçlarla şekillenmiş, özellikle Ak Möör'ün sevdiği Bolot ile değil ihtiyar Cantayla zorla evlendirilmesi ve Cantay öldükten sonra Bolot'a dönmesini engellemek için boğularak öldürülmesi gibi olumsuz epizotlar esere planlı bir şekilde eklenmiştir. Bu tür epizotlar halkı etkilemek ve Komünist Partisi ideolojisini benimsetmek için kullanılırken Cantay ve Ak Möör gibi tarihî şahsiyetler siyasi oyunun baş arenasına dönüşmüştür.

Bu çalışma, içerik analizi yöntemiyle *Ak Möör Manzumesi*'ndeki tarihsel gerçekleri ortaya çıkarmayı ve eserin siyasi çıkarlar uğruna nasıl değiştirildiğini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Ak Möör Manzumesi*, XIX. yüzyıl, tarih.

AK MÖÖR POEM THROUGH THE LENS OF HISTORY

Abstract

Ak Möör is a historical poem rooted in Kyrgyz oral tradition, featuring real-life figures such as Cantay, Bolot, Ak Möör, and Bayake, who lived in the 19th century. The events portrayed in the poem are grounded in actual history. However, during the Soviet era, the story was reshaped to fit political narratives. Tragic elements, like Ak Möör being forced to marry the elderly Cantay instead of her true love Bolot, and later being drowned to stop her from returning to him, were deliberately added. These changes served to distort the story for ideological purposes. The Communist Party used such narratives to sway public opinion, turning historical individuals into symbols within their propaganda machinery.

This study uses content analysis to explore and recover the original historical truths behind *Ak Möör*, a work that holds deep cultural importance in Kyrgyz oral literature.

Keywords: *Ak Möör Poem*, 19th century, history.

* Prof. Dr.; Atatürk Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, mayramgul.diykanbayeva@atauni.edu.tr.

** Yüksek Lisans Öğrencisi.; Atatürk Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, inurdinovc@gmail.com.

Giriş

Yetmiş yılı aşkın süren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi boyunca birliğe dâhil olan diğer ülkelerin edebiyatlarında olduğu gibi Kırgız edebiyatında da kadın-erkek eşitsizliği, sınıflar arası mücadele, ağaların halka uyguladığı zulümler, Bolşevik Devrimi ile gelen eşitlik gibi konular hâkim olmuştur. Dolayısıyla halkı iç ve dış düşmanlardan koruyan, çıkarlarını gözetleyen kahramanlar dönemin siyasi durumundan doğrudan etkilenen edebiyata olumsuz tipler olarak yansımışlardır. Lakin 1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber edebî eserlere yansıyan bu tür yanlışlar ile gizlenen doğrular ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Söz konusu eserlerden biri de ele aldığımız *Ak Möör Manzumesi*'dir.

XIX. yüzyılda yaşayan tarihî kişiler Cantay, Ak Möör, Bolot ve Bayake'nin hayatının etrafında oluşan *Ak Möör Manzumesi* ile ilgili eserin film olarak ekrana taşınmasıyla beraber halk arasında tek taraflı fikirler öne sürülmüştür. Özellikle Ak Möör'ün çok sevdiği Bolot ile evlendirilmeyip 70 yaşındaki ihtiyar Cantay ile zorla evlendirmesi, Cantay'ın ölümünden sonra Bolot'a geri dönmesini engellemek için Ak Möör'ün boğularak öldürülmesi ve kaldığı otağın ateşe verilmesi gibi olaylar halkın zihnine damga gibi vurulmuştur. Bu durum okurun veya izleyicinin Ekim Devrimi öncesi hayata olan nefreti ile kinini arttırarak Sovyet Hükûmetine minnet duymasını sağlamıştır.

Ana kahramanlarını XIX. yüzyılda yaşamış Cantay, Ak Möör, Bolot ve Bayake gibi tarihî kişilerin oluşturduğu *Ak Möör Manzumesi* Kırgız edebiyatında önemli yere sahiptir. Ancak halkı ezen bir Han'ın 70 yaşında olmasına rağmen 14 yaşındaki güzel bir kızla zorla evlenmesi, kızın babasının çok yoksul biri olması, Han'ın ölümünden sonra veziri tarafından genç kadının boğularak öldürülmesi gibi olumsuz epizotların esere planlı bir şekilde eklenerek topluma sindirildiği aşikârdır. Bunun sebebini anlamak zor olmayacaktır. Çünkü Cantay Karabekoğlu'nun yedi atası handır ve soylu bir ailede dünyaya gelmiştir. Komünist Partisi halka kendini kabul ettirmek için bunun gibi durumları gerekli bulmuş; halkı feodal sistemden, zengin beylerin zulmünden kurtardığını göstermek amacıyla bu tür olayları gerçeğinden saptırarak anlatmış; döneme kahramanlığıyla damga vurmuş Cantay gibi bir han, Möör ve Bolot gibi insanlar siyasi oyunun baş aktörüne dönüşmüştür. Dolayısıyla eserde Sovyet ideolojisi açıkça göze çarpmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı Kırgız sözlü edebiyatında önemli yere sahip olan *Ak Möör Manzumesi*'ndeki tarihî gerçekleri tespit etmeye çalışmaktır.

Yöntem

Çalışmada, içerik analizi ve literatür taraması olmak üzere karma bir yöntem kullanılmıştır. İçerik analizi yöntemi, metinlerin görünür içeriğinin tespitinden sonra açıklama ve çözümlemeye odaklanır (Hisieh ve Shannon, 2005, s. 279). Böylece araştırmacı metnin sunduğu mesajların kodlarını çözerek sosyal gerçeğin tespitine ulaşmaya çalışacaktır. Bu bağlamda içerik analizi yönteminin kullanıldığı bu çalışma, Kırgız sözlü edebiyatında önemli yere sahip olan *Ak Möör Manzumesi*'nin Sovyetler Birliği Dönemi'nde ideolojik amaçlar, siyasi çıkarlar uğruna nasıl değiştiğini tarihsel gerçekler çerçevesinde gözler önüne serecektir. Alıntıların aktarımı sorumlu (ilk) yazara aittir.

1. *Ak Möör Manzumesi* ve Tarihî Gerçekler

Ak Möör Manzumesi, Kırgız sözlü edebiyatında *Sıkıntıyla İlgili Şiirler* başlığı altında yer alır. Söz konusu şiirlerin önemli motiflerini ihtiyarla zorla evlendirilen kızın, çocuğu olmayan kadının sıkıntısı başta olmak üzere kadınların çeşitli sorunları oluşturur.

Ak Möör Manzumesi, Cantay Han, Ak Möör, Bolot ve Bayake gibi tarihî insanların gerçek olayların etrafında oluşmuş bir manzumedir. Manzumenin ilk varyantı Kayum Miftakov tarafından 1923 yılında Ömürbek Kudaybergenov ve Saparbay Bököçev'den; ikinci varyantı yine Miftakov tarafından 1936 yılında Cañıbay Kocobekov'dan; üçüncü varyantı Abdıkalık Çoroyev tarafından 1940'ta Abdırayım Boronbayev'den yazıya geçirilmiştir. Çoroyev yazıya geçirdiği varyantı hemen Frunze'deki (Bişkek) Dil ve Edebiyat Enstitüsüne teslim etmiştir. Eserin dördüncü varyantını halk şairi Kalık Akiyev anlatmıştır. 1957 yılında Asılбек Eşmambetov manzumenin yeni bir varyantını oluşturmuştur. 1958 yılında Ala-Buka'lı Baatırbek Coldoşev'den Aysuluu Tokombayeva manzumenin başka bir varyantını yazıya geçirmiştir. Yedinci ve son varyantı sözlü kültürü derleme ekipleri tarafından 1965 yılında manasçı Sarıkunan Dıykanbayev'den yazıya geçirilmiştir (Kebekova, 2003, s. 326). Manzumenin tüm varyantları 1971 yılında halk bilimci Saparbek Zakirov'un baş sözüyle yayımlanmıştır. Söz konusu varyantların el yazmaları hâlihazırda Kırgız Bilimler Akademisinin El Yazmalar Bölümü'nde korunmaktadır. Varyantlar arasında ufak tefek farklılıklarla beraber ana konusunu bir ihtiyarla evlendirilen genç kadının çektiği sıkıntılar, peşinden gelen sevgilisinin söylediği türküler ile kadının trajik ölümü oluşturur.

Hem manzumede hem halk arasında anlatılanlar olayların en başında Ak Möör arkadaşlarıyla nehirde yüzerken oradan geçmekte olan Han Cantay'ın onu görmesi ve vezirlerinden Bayake'yi kızın kimliğini öğrenmesi için göndermesi gelir. Eser, Cantay Han'ın gönderdiği dünürçüleri Ak Möör'ün yoksul babasının kabul ederek kızının karşı koymasına rağmen yaşlı bir adamla evlendirmesiyle devam eder.

Manzumenin tüm varyantlarında Cantay 70 yaşını geçmiş ölümü yakın bir ihtiyar, Ak Möör bir hanın hanımı olarak değil de haklarının olmadığı bir dönemde yaşamış ezilmiş zavallı bir kadın, babası Adıl çaresiz bir yoksul, sevgilisi Bolot ise Ak Möör'ü görmek için Han'ın otağına gelen ve ona bağışlayıp türküler söyleyen cesur bir delikanlı olarak karşımıza çıkar. Cantay'ın ölümünden sonra Ak Möör'ün, Bolot'a kaçması düşünülerek Han'ın en yakın veziri Bayake tarafından öldürülmesi de esere ayrı bir hüznün katmaktadır. Sonuç itibarıyla sistemin ideolojisiyle boğulmuş olan eser, okuru derinden etkilemiş ve inandırmıştır. Anlaşıldığı üzere Ekim Devrimi'nin kazanılmasıyla zenginleri halkı ezen feodal bir sınıf olarak gösteren Komünist Partisi ideolojisi doğrultusunda *Ak Möör Manzumesi*'nin de tarihî gerçekliğinden uzaklaştırılarak anlatıldığı anlaşılmaktadır. Halk bilimci Batma Kebekova zamanında gerçekleri bilenlerin olmasına rağmen dönemin siyasetinden korktukları için seslerini çıkarmadıklarını, ancak bu önemli görevi şair Abdrasul Toktomuşev'in üstelendiğini belirtmekle beraber şairin çabasıyla üzeri örtülmüş gerçeklerin ortaya çıktığını öne sürmüştür (Kebekova, 2003, s. 324).

Toktomuşev, Tokkocooğlu Tentimiş, Muñaytpas'ın oğlu Camaladin ve Ak-Möör'ün öz ağabeyi Tölömüş'ün oğlu Asanbek ile konuşarak yaşanan olayları netleştirmeye çalışmıştır. Sonuç itibarıyla Ak Möör ile ilgili kesin bilgilere ulaşmanın yollarını arayan Toktomuşev 7 Ekim 1965 tarihinde Kemin'in Kalmak-Aşuu köyünde yaşayan Tokkocooğlu Tentimiş ile görüşür. 89 yaşında olmasına rağmen Kalmak-Aşuu sovhozunda inşaat malzemelerinin bulunduğu depoda bekçilik görevini yürütmekte olan Tentimiş aksakal yazarın ne amaçla geldiğini duyunca "Bir zamanlar birinin bunu soracağını biliyordum." diyerek sözüne başlar. Alınan bilgilere göre Tokkocooğlu Tentimiş'in anne ve babası Cantay ile Ak Möör'ün hizmetkârlığını yapmışlardır. Kendisi ise Cantay ile Ak Möör'ün büyük oğulları Muñaytpas'ın çaycısı olarak çalışmış, 1916 yılındaki ayaklanmada Muñaytpas ile beraber Çin'e kaçmış, Ekim Devrimi gerçekleşince geri dönmüştür (Toktomuşev, 1971, s. 232). Dolayısıyla ömrünün çoğunu Ak Möör'ün oğlu

Munaytpas'ın yanında geçiren Tentimiş Tokkocooğlu bildiklerini bu şekilde aktarmıştır: Cantay 54 yaşındayken 14 yaşındaki Ak Möör ile evlenmiş, ikisi yirmi yıl beraber yaşamış ve bu evlilikten üç çocuğu olmuştur. Ak Möör, Cantay'ın ölümünden bir yıl sonra net bir ifadeyle 1869 yılında 35 yaşında vefat etmiş ve Col-Bulak köyüne defnedilmiştir. Ak Möör'ün ölüm sebebi kesin olarak belli değildir. Bilinen tek şey kocası Cantay'ın ölümünden bir yıl sonra verilen *yıl aşında* davetlilerle beraber gelen akrabalarının bir kısmı henüz dönmeden bir gece Ak Möör'ün otağında ölü bulunmasıdır (Toktomuşev, 1971, s. 240). Hem yukarıda ismi geçen kaynak kişiden alınan bilgilere göre hem de bilimsel kaynaklara göre Cantay Karabekoğlu 1868 yılında 73 yaşında, Ak Möör 1869 yılında 35 yaşında vefat etmiştir (Ömürbekov, 2003b, s. 7; Kızıyev, 2011, s. 144).

Hem manzumede hem de halk arasında anlatılan hikâyeye göre Ak Möör, Cantay'ın ölümünden sonra kocasının en güvenilir veziri Bayake tarafından öldürülür. Ancak tarihî belgeler Bayake'nin Cantay'ın değil, oğlu Şabdan'ın veziri olduğunu göstermektedir. Ayrıca Toktomuşev'in Tentimiş aksakaldan aldığı bilgilerde de henüz 22 yaşında olan Şabdan, nişanlısını görmeye gittiği Üç-Koşoy yaylasında cesur, uyanık, kurnaz, inat, dediğinden geri dönmeyen, gözü kara Bayake'yi görür, beğenir ve kendisine vezir olmasını teklif eder. Bayake, Şabdan'dan iki yaş büyük olmasına rağmen teklifi kabul ederek Talas'tan Kemine'e göç eder (Toktomuşev, 1970, s. 250-252). Bayake'nin Şabdan'ın veziri olduğunu tarihî belgeler de doğrulamaktadır (Bedelbayev, 2003, s. 15; Ömürbekov, 2003a, s. 270).

Bayake, Kırgızistan'ın güney bölgesinde bulunan Oş iline bağlı Kara-Suu köyünde yaşayan Kıpçaklardan Nuskay'ın torunudur. Cesur, namusunu elden bırakmayan Nuskay su için çıkan bir kavgada önemli birini öldürür ve onun kan bedelini ödemeyeceğini anlayınca oğlu Argımbay'ı alıp Toguz-Toro üzerinden Talas'a kaçar ve oraya yerleşir. Oradayken oğlu Argımbay'ı evlendirir. Argımbay'dan Kuntugan, Kuntugan'dan Bayake 1837 yılında dünyaya gelir (Toktomuşev, 1971, s. 248, 249). Bilimsel verilerde de ömrünü Şabdan'ın yanında geçiren Bayake Kuntuganov 1875 yılında Hokand yürüyüşü esnasında Şabdanla beraber 4. derecedeki askeri madalyon, 1882'de altın madalyonla ödüllendirildiği ve Şabdan'dan üç yıl önce 72 yaşında 1909 yılında vefat ettiği bilgisi geçer (Ömürbekov, 2003, s. 277-278). Bu bilgiler yukarıda sözü geçen kaynak kişi Tentimiş Tokkocooğlu'nun şu sözleriyle örtüşmektedir:

Bayake için hem deli hem kahraman derlerdi. Kocaman esmer kişiydi. O 1837 yılında doğmuş, 1909 yılında 72 yaşında kışın vefat etti. O, Şabdan'ın veziriydi ve Şabdan'a olan hizmeti büyüktü. Onun Küntuu'dan Kemin'e nasıl göç ettiğini çok kere Şabdan'ın kendi ağzından duydum. (Toktomuşev, 1971, s. 256)

Toktomuşev'in yanı sıra bağımsızlıktan sonra bu konuyu araştıran yazar ve şair Ömürbek Dölöyev de Ak Möör'ün yakınlarından aldığı bilgilere dayanarak manzumede anlatıldığı gibi Ak Möör'ün Bayake tarafından öldürüldüğü bilgisinin doğru olmadığı fikrini öne sürer. Çünkü Cantay'ın altı hanımından biri olan Kurma kocasının vezirlerinden Karagul ile beraber olduğu ortaya çıkınca öldürülmüştür (Toktomuşev, 1971, s. 228; Dölöyev, 2005, s. 63). Törelere göre hanların hanımlarının bulunduğu otağın kandilleri gece boyunca sönmemesi lazımdır. Bir gece Kurma'nın yanında kalmak için gelen Cantay otağda kandilin yanmadığını fark eder ve atından inmeden geri giderken en yakın veziri Saza'ya Kurma'nın otağının takip edilmesini buyurur. Saza bu görevi Şabdan'ın veziri Bayake'ye verir. Gençliğin verdiği cahil cesaretiyle kavgaya etmek için sebep arayan, gözü kara Bayake bir gece Kurma'yı kafasından topuzla vurarak öldürür. Dolayısıyla bu olayın Ak Möör ile karıştırıldığı ve esere de bu şekilde geçtiği düşünülmektedir.

Bu durumla ilgili Cantay Han'ın veziri Saza'yı "Başka yerden göç edip gelen bir köleye bu önemli işi nasıl teslim ettin, ona dikkat edin yine bir şeye karışıp bizi rezil etmesin." (Toktomuşev, 1971, s. 228-229) diyerek ciddi bir şekilde uyardığı söz konusudur.

Kırgızların eski geleneklerine göre kocası ölmüş kadın bir yıl boyunca yani ölünün *yıl aşısı* verilene kadar siyahlara bürünerek yas tutmuş, yüzünü yırtmış, belini sıkı bağlamış ve günde üç kere ters dönüp oturup ağıt yakmıştır (Baybolot uulu, 1993, s. 541; Cusupov, 2011, s. 84-102). Ak Möör de her Kırgız kadını gibi kocası Cantay'ın vefatından sonra bu görevini yerine getirmiştir. Dolayısıyla araştırmacıların da tahmin ettiği gibi kocasının *yıl aşısı* verilirken davetliler dağılmadan, akrabalarının tamamı dönmeden Ak Möör'ün vefat etmesi öldürülmesinden çok sağlığıyla ilgili bir sorunun olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca kocasıyla yirmi yıl yaşayan ve üç çocuk dünyaya getiren Ak Möör'ün diğer kumaları kadar haklara sahip olduğu göz önünde bulundurulursa davete gelen akrabalarının dönmesini beklemeden öldürülmesi için herhangi bir sebep olmadığı anlaşılmaktadır. Tentimiş aksakal da Ak Möör'ün, Cantay'ın ölümünden bir yıl sonra gece yatağında uyurken aniden vefat ettiği bilgisini vermiştir (Toktomuşev, 1971, s. 240). Ayrıca törelerin hanın eşlerinin, özellikle çocuğu olan bir kadının öldürülmesini yasakladığını, aksine *hanın dulu* diyerek hem yakınları hem de toplum tarafından saygıda kusur edilmemesi gerektiğini emrettiğini düşünürsek Ak Möör'ün de öldürüldüğünü düşünmek doğru olmayacaktır.

Sonuç itibarıyla manzumede anlatılan Bayake'nin Cantay'ın veziri olduğu, nehre inerek eğlenmekte olan kızlara bakması için Bayake'yi gönderdiği epizoda bir dikkat edelim: hem tarihî belgeler hem de kaynak kişiler Cantay 53 yaşındayken 14 yaşındaki Ak Möör ile evlendiğini belirtmektedir. Bu durumda Cantay'ın 1794 yılında, Ak Möör'ün 1834 yılında, Bayake'nin ise 1837 yılında dünyaya geldiğini düşünürsek, bu tarihte Bayake ancak 11 yaşındadır ve Cantay'dan 43 yaş küçüktür. Henüz 11 yaşındaki çocuk 54 yaşındaki bir hanın veziri olamayacağına göre, Bayake'nin Cantay'ın veziri olduğu bilgisinin de güvenilir olmadığına ve tarihî belgelerde geçtiği gibi Cantay'ın en yakın vezirinin Saza ile Keldike; Bayake ise Şabdan'ın veziri olduğu sonucuna varılabilir (Kızayev, 2011, s. 137).

Ak Möör'ün babası Adıl Borkokoğlu manzumede anlatıldığı gibi yoksul bir biçare değildir. Zamanında *Adıl kahraman*, *Adıl ağa*, *Adıl mızrakçı* olarak anılan ve Sayak uruğunda sözü geçen varlıklı insanlardan biridir (Moldo, 1993, s. 18-20; Dölöyev, 2005, s. 23). Ak Möör dört oğlandan sonra dünyaya gelmiş biricik kızıdır (Toktomuşev, 1971, s. 237).

Manzumede Ak Möör'ün sevgilisi olarak karşımıza çıkan Bolot, Kırgızistan'ın güneyinde bulunan Özgön ilinde 1826 yılında dünyaya gelmiştir. Konusu namus olan bir kavgaya karışınca kuzeye kaçarak dayısı Adıl'a sığınmış ve onun at çobanlığını yapmıştır. Adıl'ın, Bolot'un dayısı olduğunu göz önünde bulundurursak bu bağlamda Ak Möör ile akrabalık yönleri de söz konusudur. Ak Möör'den sekiz yaş büyük olan Bolot'un yeğeni sayılan Ak Möör'e ilgisi olduğunu kaynak kişiler de doğrulamışlardır (Toktomuşev, 1971, s. 247; Dölöyev, 2003, s. 25; Sultanov, 2010, s. 420). Ancak manzumede anlatıldığı gibi Bolot'un Ak Möör'ün peşinden geldiği, ona bağışlayıp türküler söylediği gibi bilgilere rastlanmamaktadır. Bir tek Bolot'un sonradan Cumgal'a göç ettiği ve orada vefat ettiği ile ilgili bilgilerle karşılaşmak mümkün (Dölöyev, 2003, s. 61). Dölöyev'in kaynak kişilerden aldığı bilgilerde Bolot'un Adıl'a dayı (bazı yerlerde dede) dediğine rastlanmaktadır (Dölöyev, 2003, s. 57). Ancak ne derece yakın dayısı, öz dayısı mı yoksa uzaktan dayısı mı net bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnız hatırlatılması gereken bir nokta manzumede Bolot ile Ak Möör'ün akrabalık yönü söz konusu değildir, sadece birbirlerine ulaşamayan âşıklar olarak geçmektedir.

Çok eskiden beri Kırgızlarda akraba evliliği söz konusu değildir. *Kurama temir kurç bolor* (Karma demir keskin olur) sözleriyle bizleri uyaran atalarımız *Manas* başta olan tüm destanlarımızda söz konusu geleneğe uymuş, Yakup Han oğlu *Manas*'a başka milletten kız aramıştır. Elbette Bolot, Ak Möör'ü sevmiş, ona âşık olmuş olabilir. Bu durum *Olcoboy ile Kişimcan Destanı*'nda da karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu tür olaylar halkın veya akrabaların verdiği ölüm hükmüyle sonuçlanmıştır. Dolayısıyla bütün bunlardan haberi olan Bolot'un açıkça Ak Möör'e aşkını ilan etmesi veyahut Ak Möör'ün henüz 13-14 yaşlarındayken ona cevap vererek onunla aşk yaşaması hem o dönemin şartlarına hem de törelere ters düşmektedir.

Araştırmacı şair Abdırasul Toktomuşev aldığı bilgilerden yola çıkarak Ak Möör ile ilgili manzume yazmaya karar vermiştir. Eser hacim bakımından büyük olmasa da Ak Möör'ün yaşadığı dönem ve olayların gerçeğinden uzaklaştırılmadan yansıtılması bakımından önemlidir.

2. Cantay Han

Cantay Karabekoğlu (Cantay Han) Kırgızistan'ın Kemin Bölgesi'ne bağlı Beyşeke köyünde dönemin zengin beylerinden biri Atake'nin torunu, Karabek'in oğlu olarak 1794 yılında dünyaya gelir. Karabek, babası Atake'nin ölümünden sonra yönetime geçer. Karabek İle Nehri'nin kıyısı için Kazaklarla olan savaşta vefat edince oğlu Cantay küçük yaşında yönetimi ele alır (Kızayev, 2004, s. 8; Sultanov, 2010, s. 420). Cantay Karabekoğlu'nun yönettiği Sarbagış uruğu Büyük ve Küçük Kemin'den başlayıp Boom ve Isık-Ata'ya kadarki bölgede yaşamıştır (Ömürbekov, 2003b, s. 7, 8).

Cantay Han yönetimdeyken Çarlık Rusya'sıyla gizli anlaşmalar yaparak Kazak Hanı Kenesarı'nın Kırgızlara saldırısını engellemek için yardım ister. Nisan 1847 tarihinde Kazak Hanı Kenesarı on bin askeriyle Kırgızistan'ın Çüy Bölgesi'ne saldırır (Ömürbekov, 2003b, s. 9-10). Bu savaşın düzenli bir şekilde organize olmasında Cantay çok önemli rol oynar. Son olarak Kenesarı'nın mağlubiyeti ile ilgili Cantay, Batı Sibirya General Valisi P. D. Gorçakov'a şu şekilde mektup gönderir:

Kazak Hanı Kenesarı'nın yenilmesinde büyük emek verdim. Onlar ilk saldırdığında karşılık vererek yedi bin insanını öldürdüm. İkinci kez saldırıldığında onu üç gün boyunca bir yerde sıkıştırarak ilerlemesini engelledim. Sonra benim üç kardeşim Kenesarı'yı yakalayıp getirdiler. Kazaklar, Kenesarı'yı serbest bırakmamız için altmış deve yüklü mücevher teklif ettiler. Biz milletin çıkarlarını ve huzurunu düşündüğümüz için teklifi kabul etmedik. Kenesarı gibi milletlerin arasını bozan birini öldürmemizi Rusya gibi büyük ülkenin de takdir edeceğini düşünüyoruz. Ben akrabam Kocobek'e, Kenesarı'yı bana göstermeden başını almasını buyurdum ve sizleri (Rusya Hükümetini) inandırmak için Kenesarı'nın kellesini gönderdim. (Soltonoyev, 1993, s. 11; Kızayev, 2004, s. 11)

Tarihî belgelere göre Kenesarı'nın kellesini Omski'ye götüren Kalıgul altın madalyonla ödüllendirilir. Ayrıca Cantay Karabekoğlu'na altın madalyon ve değerli ödüller takdim edilir. Bilimsel veriler Cantay Karabekoğlu bir han olarak halkını sadece Kazakların saldırısından değil Hokand Hanlığını ele geçiren Kıpçaklardan da koruduğu bilgisini verir (Kızayev, 2004, s. 12).

Cantay Karabekoğlu'nun, Rusya'ya Kenesarı'nın ölümünü müjdeleyen mektup göndermesinin önemli bir sebebi vardır. Orta Cüz Kazaklarının Hanı Abılay'ın torunu olarak 1802 yılında dünyaya gelen Kenesarı halkının Rus esareti altında yaşamasını kabullenmemiş, haksızlıklara karşı başkaldırmış, Rus makamlarına Kazakların kendi vatanını kendilerinin yönetmek istediğini belirten mektup göndermiştir. 1837 yılına gelindiğinde ise Kenesarı'nın ordusu Rıbin komutanlığındaki Rus ordusuyla karşılaşmış, çatışmada Rıbin öldürülmüş ve çok

sayıdaki askeri Kenesarı'nın eline geçmiştir. Sonuçta bu ayaklanmanın sıradan bir ayaklanma olmadığı, Kazakların ulusal bağımsızlık hareketine dönüştüğü, küçük önlemlerle bunun önüne geçilemeyeceği her yönüyle Rus makamları tarafından anlaşılmıştır (Hekimoğlu, 2020, s. 63-68). Söz konusu ayaklanmayı 1837-1847 yılları arasında yöneten Kenesarı'nın Rus yönetimini epey zorladığı bilimsel araştırmalarda da karşımıza çıkmaktadır (Asılbekov, 2010, s. 344-354; Gümbür, 2022, s. 24-41).

1850 yılının sonlarına doğru Rus yönetimiyle ilişkilerini sıklaştıran Cantay 1859 yılında Binbaşı Venyukov'un savaşta kullanılmak amacıyla Kırgızistan'ın Çüy ve Isık-Göl Bölgelerinin stratejik haritasını çizmesinde yardımcı olmuştur (Kızayev, 2004, s. 20) ve 1862 yılında Verniy'a giderek Çüy'ün Kemin Bölgesi'nde yaşayan Kırgızların kesin bir ifadeyle kendinin yönettiği uruğun Rusya'ya dâhil olacağını bildirmiştir. Cantay bu hizmeti dolayısıyla 1867 yılında Albay rütbesine layık görülmüş ve bu tarihten sonra dördüncü hanımı Baalı'dan dünyaya gelen oğlu Şabdan ile birlikte Rusya yönetimiyle iş birliği yapmaya başlamıştır (Sultanov, 2010, s. 420).

Altı evlilik yapan Cantay Karabekovlu'nun bu evlilikten 12 erkek, 3 kız olmak üzere toplam 15 çocuğu olmuştur. Bu çocuklarının içinden kendisi gibi kahraman ve halkı yöneteni Şabdan'dır. Şabdan 1839 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Cantay 1785 yılında Rusya'ya ilk Kırgız elçiliğini gönderen Atake Ağa'nın oğlu; annesi Baalı Keldibekkızı ise Cumgal Bölgesi'nin önde gelen ağalarından birinin kızıdır (Bedelbayev, 2003, s. 7-8; Ömürbekov, 2003a, s. 267). Şabdan babasının toplumdaki durumundan dolayı küçük yaşından itibaren siyasi işlere karışarak büyümüştür. Şabdan'ın Yedisu Bölgesi'nde yaşayan Kırgızlar arasında ciddi bir etkisi olmuştur. Ayrıca sadece Tokmok'ta değil Pişpek'te de yerli yönetimin işini epey kolaylaştırmış, Kırgızlar arasındaki kavgalar ile uruklar arasındaki hayvan hırsızlığı sorununa son vermiştir. Bunun yanı sıra Ruslarla Kırgızların arasının düzelmesinde de önemli işler yürütmüştür. Tarihçiler Şabdan'ın toplumsal-siyasi işlerini üç döneme ayırarak değerlendirirler. İlki Hokand Hanlığının siyasi işlerine karışması ve fikirlerinin şekillenmeye başlaması; ikincisi Çarlık Rusyası'na yakın olmaya başlaması ve bölgenin kansız bir şekilde alınmasına yardımcı olması; sonuncusu Çarlık Rusyası'nın tarımsal sömürgeciliğine karşı durması. Küçük yaşından itibaren babasının yanında bulunan Şabdan dönemin siyasi durumundan dolayı halkın boşuna kayıp vermemesi, bölünmemesi, uruklar arasındaki kavgaların son bulması için Çarlık Rusya'ya dahil olunması gerektiğini anlamıştır (Ömürbekov, 2003a, s. 266). O dönemler Türkistan topraklarını yavaşça işgal etmekte olan Çarlık Rusya'sı yönetimiyle arasını iyi tutmaya çalışan Şabdan ancak bu yolla Kırgızların çıkarlarını gözetleyebileceğini çok iyi anlamıştır. Çar'ın özel görevler bölümünün başkanı N. A. Prokopov Rus yöneticilerin Şabdan'a çok saygı gösterdiklerini, onun Generaller Kuropatkin, Ştaketberg, Kolpakovksi, Türkistan Vali Generalleri Duhov ve İvanov ile çok iyi arkadaş olduğunu belirtmiştir (Bedelbayev, 2003, s. 18). Rus yöneticiler Şabdan'ın halk tarafından sevilip sayıldığını anladıklarından onu koruyup kollamaya mecbur olmuşlardır. Şabdan da bu durumu halkın çıkarları için kullanmıştır. Kurmancan Datka ve oğullarının önderliğinde yürütülen Alay Kırgızlarının Çarlık Rusya'sının işgaline karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesi 1876 yılına kadar devam edince General M. D. Skobelov bu mücadeleyi durdurmak için Şabdan'dan yardım istemiş ve onu Oş şehrine davet etmiştir. Çünkü Şabdan Kırgızistan'ın güneyinde de sevilip sayılmış ve sözü geçmiştir (Bedelbayev, 2003, s. 26). 7 Eylül 1876 tarihinde Albay Vitgenştey'in Skobelev'e yazdığı bir mektubunda Şabdan'ın 25 askeri ile geldiğini ve bu işte çok büyük yardım sağladığını anlatmıştır (Saparaliyev, 2011, s. 167). Net bir ifadeyle Şabdan bu süreçte elçilik görevi yürütmüş, halkın soykırımı uğramaması için önemli çalışmalar yapmıştır. 1883 yılına gelindiğinde ise Şabdan Yedisu Bölgesi'nin yönetimiyle III. Aleksandr'a

taç giydirme saltanatına katılmış ve III. Aleksandr'ın kararıyla Şabdan'a Binbaşı rütbesiyle beraber altın saat hediye edilmiştir (Ömürbekov, 2003a, s. 278). Şabdan Kırgızların eğitim alması için adını *Medrese-Şadmaniya* koyduğu bir okul açmış ve 1909-1911 yılları arasında Kırgız çocukların usuli-credit metoduyla eğitim almasını sağlamıştır (Ömürbekov, 2003a, s. 280; Saparaliyev, 2011, s. 170). Çoñ-Kemin'de bulunan söz konusu medresede ders vermesi için Ufa ve Orenbug'dan bir Kazak, bir Nogay öğretmen getirmiş ve onlara kendi cebinden 500 som maaş ödemiştir (Ömürbekov, 2003a, s. 280).

Tarih sayfalarına dönemin diplomatı olarak geçen Şabdan Cantayoğlu 6 Nisan 1912 tarihinde vefat etmiş ve onunla ilgili ilk eser, ilk Kırgız tarihçisi Sıdık Osmonaaloğlu'nun Arap harflerle kaleme aldığı *Tarih i Kırgız Şadmaniya* (Şabdan'a Armağan Edilen Kırgız Tarihi) adlı eser 1914 yılında Ufa şehrinde basılmıştır (Bedelbayev, 2003, s. 5; Ömürbekov, 2003, s. 269). Yukarıda ismi geçen kaynak kişi Tentimiş Tokkocooğlu, Şabdan ile ilgili "Şabdan ile Bayake daha dünkü çocuklar. Çocukluğum onların döneminde geçti, ben onları gördüm, konuştum, dinledim. Şabdan 73 yaşında 6 Nisan 1912 tarihinde vefat etti, aynı yıl sonbaharda yıl aşırı verildi. Ben o zaman 36 yaşındaydım." (Toktomuşev, 1971, s. 256) der.

Kırgızistan'ın kuzey bölgesinin önemli yöneticilerinden biri Cantay Karabekoğlu halkın sadece hayvancılıkla değil tarımla uğraşması için önemli işlere imza atmıştır. Omsk şehrine av postlarını göndermiş ve karşılığında şeker, kumaş gibi gerekli malzemeleri almıştır (Kızıyev, 2004, s. 30-31).

Cantay Karabekoğlu, ataerkil-feodal dönemde yaşadığından dolayı zamanın şartlarına göre hayat sürdürmüştür. O dönemler bir hanın yönettiği uruğun insan sayısı, kendi çocuklarının sayısı ne kadar çok olursa o kişinin toplumdaki değeri yüksek olmuş ve gücü artmıştır. Bu durum onun dış ve iç düşmanlarla daha sağlam mücadele etmesini sağlamıştır. Bilimsel verilere göre Cantay'ın Taberik, Turuke, Kurma, Baalı, Seyilda olmak üzere beş hanımı vardır ve altıncı olarak Ak Möör ile evlenmiştir. Cantay Karabekoğlu, Ak Möör ile 1848 yılında 53 yaşındayken evlenmiş, yirmi yıl sonra 1868 yılında 74 yaşında vefat etmiş ve Kemin'in Beyşeke köyüne defnedilmiştir (Sultanov, 2010, s. 420).

Toktomuşev, Tentimiş Tokkocooğlu ile görüştüktan sonra Ak Möör'ün torunu Muñaytpasoğlu Camalidin ve Ak Möör'ün öz ağabeyi Tölömüş'ün oğlu Asanbek ile görüşür. Tölömüşoğlu Asanbek 13 Şubat 1970 tarihinde yazdığı bir mektubunda şöyle yazar:

Dedem Adıl'ın 4 oğlu, 1 kızı vardır. En büyükleri Acı, sonra Ömür, Sarkalça, Tölömüş ve en küçük kızı Möörkan. Tölömüş'ten ben dünyaya geldim. Dedem Adıl zengin ve itibarlı bir kişidir. Adıl'ın babası Borkok da zengin, halk arasında sayılan biridir. Ak Möör'ün gerçek adı Möörkan ve çok güzeldi. Cantay Han, Möörkan'ı almak istediğinde dedem Adıl ile babaannem Marcankül kızımız henüz küçük, bir, bir buçuk yıl daha bekleyin demişler. Ancak Cantay Han bu teklifi kabul etmemiş kendim büyütürüm demiş ve hemen evlenmiş. Dedemler kızımız özler diye Möörkan'a ağabeyleri Acı, Ömür ve Tölömüş'ü sık sık gönderirlermiş. Möörkan halam ağabeylerinden en çok babam Tölömüş'ü seviyormuş. Halihazırda Möörkan halamın mezarlığı Col-Bulak köyündedir. Ben bu yıl 78 yaşındayım. (Toktomuşev, 1971, s. 259)

O dönemler Çüy Bölgesi'nin Orlovka köyünde ikamet eden Tölömüşoğlu Asanbek 1970 yılında 78 yaşında olduğuna göre 1892 yılında dünyaya gelmiştir ve Ak Möör'den 58 yaş küçüktür.

Yukarıda anlatılanlar ile Kemin ilçesinin Zavet İliç kolhozunda yaşayan 83 yaşındaki Toktalı Kудaybergenov ve Ak Möör ile Cantay'ın torunu Muñaytpasoğlu Camalidin'in anlattıkları örtüşmektedir.

Sonuç itibarıyla tarihî belgeler, Cantay Karabekoğlu'nun XIX. yüzyılın ortalarında Kırgızistan'ın kuzeyinde yaşayan Kırgızları dış ve iç düşmanlardan koruyan, komşu ülkelerle siyasi, ekonomik ve ticari ilişkileri geliştiren, dönemin önemli şahsiyetlerinden olduğunu göstermektedir.

3. Ak Möör

Ak Möör, 1834 yılında Narın'ın Ak-Talaa Bölgesi'nde dünyaya gelmiştir. Ne yazık ki Ak Möör ile ilgili bilgiler ancak Cantay Karabekoğlu ile ilgili kaynaklarda yüzeysel olarak verilmiştir. Yaklaşık 60 kaynak kişiyle konuştuktan sonra *Ak Möör, Ak-Talaa'nın Perisi* adlı tarihi belgeselini yazdığını belirten şair ve yazar Ömürbek Dölöyev şu bilgileri aktarır:

Cantay Karabekoğlu 54 yaşındayken 14 yaşındaki Ak Möör ile evlenir ve ikisi 20 yıl beraber yaşar. Ak Möör 34 yaşındayken Cantay vefat eder. Kocasının ölümünden bir yıl sonra 35 yaşında vefat eden Ak Möör Kemin Bölgesi'ne bağlı Col-Bulak köyüne defnedilir. (Dölöyev, 2005, s. 62-70)

Ak Möör'ün ölümüyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Lakin Dölöyev de yukarıda Kebekova'nın fikrini destekleyerek Ak Möör'ün öldürüldüğünün doğru olmadığına, çünkü törelere göre hanların hanımlarının öldürülmesinin yasak olduğuna, aksine *hanın dulu* diyerek saygıda kusur edilmediğine, ayrıca o dönemler Ak Möör'ün kundakta emzirdiği çocuğunun olduğuna vurgu yapar. Bir diğer malumatı Ak Möör'ün Balıkçı şehrinde yaşarken 74 yaşında vefat eden torunu Muñaytpasoğlu Camaladin'in 1970 yılında yazdığı mektubundan alabiliriz. Mektupta şu ifadeler geçer:

Dedem Cantay 53 yaşındayken, babaannem Ak-Möör'ü 14 yaşındayken yazın tam ortasında Soñ-Göl'den alır. Babaannem Ak Möör 23 yaşında ilk çocuğu Muñaytas'ı dünyaya getirir. Ondan sonra Kalıy ve Toktonay dünyaya gelir. Kalıy'ı Isık-Göl'e gelin gider. O evlilikten Kalıy'ın 3 çocuğu olur. Toktonay'ı ise henüz küçükken Tokkoco isimli biri evlat edinir, ancak Toktonay küçük yaşında vefat eder. Babaannem Ak Möör 35 yaşında vefat eder. Babaannem Ak Möör'ün oğlu Muñaytpas'ın çocukları beşkardeşiz. Babamız Muñaytpas 1916 yılındaki ayaklanmada Çin'e kaçmış ve geri döndükten sonra 1920 yılında 63 yaşında vefat etmiştir. (Toktomuşev, 1971, s. 236-259)

Ak Möör'ün Cantay'dan Muñaytpas, Kalıy ve Toktonay olmak üzere 3 çocuğu olduğunu diğer tarihçiler de doğrulamaktadırlar (Sultanov, 2010, s. 420). Bu bilgiler Dölöyev'in kaynak kişilerden aldığı bilgiler ile de örtüşmektedir (Dölöyev, 2003, s. 63). Mektuptaki *Toktonay'ı, Tokkoco isimli birisi evlat edinmiş* ifadesinde geçen Tokkoco, kaynak kişi Tentimiş'in babasıdır. Tokkoco'nun uzun yıllar Cantay ile Ak Möör'ün hizmetkarlığını yaptığı yukarıda anlatılmıştır.

Birkaç yıl Eğitim Bakanlığı görevini yürüten, sonradan Çüy İl Eğitim Müdürü olarak çalışan Mukaş Bazarkulov ise şu bilgileri aktarmıştır:

Ben, Ak Möör'ün akrabalarındanım. Dedemiz Borkok'un Adıl ve Bay olmak üzere iki oğlu vardır. Ak-Möör, Adıl'dan, ben ise Bay'danım. Ancak bizim sülalemiz çok geniş olmadığından bölünmüyoruz, hepimiz Borkok'un çocuklarıyız deriz ve Ak-Talaa'nın Sayak uruğundanız. Hâlihazırda Borkok'un nesli Kırgızistan'ın Narın iline bağlı Ak-Talaa Bölgesi'nin Saz köyünde yaşarlar. Adıl amcamın Acı, Ümüt, Sarıkalça, Tölömüş olmak üzere dört oğlu vardır, en küçükleri ise Möörkan'dır (Ak Möör). Cantay Han, Sayak uruğunun önderleri ile görüşmek için Kemin'den Soñ-

Göl'e gelir. Onu Sayak uruğunun ağaları Çını ve Keldibekler karşılarlar ve aynı uruğun önde gelenlerinden Adıl'ın evine götürürler. Büyüme çağındaki olan Möörkan akşam yemeğinden sonra misafirlere çay götürür. İşte o anda Cantay Han, Möörkan'ı beğenir. Büyüklerimiz eserde anlatıldığı gibi Möörkan'ın arkadaşları ile nehre girerken Cantay'ın gördüğünü ve beğendiğini yanlış olduğunu söylerlerdi. Ayrıca bizim büyük dedelerimiz Sulaymankul, babam Bazarkul ve diğer akrabalar Möörkan'ın Cantay ile zorla evlendirilmediğini anlatırlardı. Cantay kendilerine damat olduktan sonra Ak-Talaa ve Cumgal'da yaşayan Sayak uruklarına karşı Hokand Hanlığının baskısının azaldığını, rahat ettiklerini anlatırlardı. (Kızıyev, 2004, s. 43)

Günümüz şartlarına göre 14-15 yaşındaki kız, çocuk sayılır. Ancak bir buçuk asır önce 15 yaşındaki kızın evlenmesi gayet sıradan bir durumdur. O dönemler on beş yaşındaki kızın baba evinde olması hoş karşılanmamış, dolayısıyla 13, 14 yaşlarında evlendirilmiştir. Ak Möör'ün 14 yaşına kadar evlenmemesi konusunda ağır basan fikirlerden biri Ak Möör'ün sadece güzel olmayıp çok zeki olması ve kendine sıradan birini uygun görmemesidir. Yedi sülalesi han olan bir ailede dünyaya gelen ve dolayısıyla yoksulluk görmeyen Cantay ise 53 yaşında olmasına rağmen çevik ve uruğunun en tecrübeli, saygın önderlerinden, aynı zamanda kahraman bireyidir. Dolayısıyla kaynak kişilerden alınan bilgilere göre Ak Möör, Cantay'ın gönderdiği görücülere karşı çıkmamış ve kabul ettiğini sessiz kalarak bildirmiştir. O dönemler bir hanın birkaç hanımla hele de genç biriyle evlenmesi sıradan bir görüntü olduğundan Cantay ile Ak Möör arasındaki 38 yaş farkını da muhtemelen kimse dikkate almamıştır. Ak Möör sadece güzel ve genç hanım olmakla kalmamış, aynı zamanda Cantay'ın danıştığı, değer verdiği hanımı durumuna gelmiştir (Dölöyev, 2005, s. 38-56). Kaynaklarda Ak Möör'ün asıl adının sadece Möörkan olduğu ve ak kelimesini kocası Cantay'ın eklediği, zamanla Ak Möör denilmeye başlandığı anlatılmaktadır (Toktomuşev, 1971, s. 234). Bu bağlamda yukarıda adı geçen Mukaş Bazarkulov'un Möörkan demesinin de bir gerçeklik payı olsa gerek.

4. Ak Möör ile Cantay Han ve Nesilleri

Sadece Kırgızlara değil tüm Orta Asya'ya adını duyuran Cantay Karabekoğlu 54 yaşında Ak Möör'ü altıncı eş olarak almış, yirmi yıl süren bu evlilikten bir oğul, iki kızı dünyaya gelmiştir. Toktonay henüz küçükken vefat etmiş, Kalıy ise Isık-Göl'e gelin gitmiştir.

Evlendikten dokuz yıl sonra Ak Möör 23 yaşına girdiğinde ilk çocuk olarak dünyaya gelen oğlu Muñaytpas 11 yaşındayken babası Cantay, 12 yaşındayken annesi Ak Möör vefat etmiştir. 1916 yılındaki ayaklanmada Muñaytpas da yakınlarıyla Çin'e kaçmış ve Ekim Devrimi'nden sonra geri dönmüştür. Cantay Karabekoğlu 1868 yılında vefat ettiğinde oğlu Muñaytpas'ın 11 yaşında olduğunu dikkate alırsak, 1916 yılındaki ayaklanmada Muñaytpas 59 yaşındadır. Muñaytpas'ın Camalidin adlı bir oğlu, Nurila, Mariya, Alımkan ve Çınıke olmak üzere dört kızı vardır. Muñaytpas 1920 yılında 63 yaşında Narın'da vefat etmiştir (Toktomuşev, 1971, s. 240; Dölöyev, 2005, s. 71-72).

Sovyetler Birliği Dönemi'nde Cantay Han tarih sayfalarına zalim, halkını ezen bir yönetici olarak geçmiştir. Bunun önemli sebeplerinden biri Cantay'ın yedi sülalesinin han olması hem de kendinden çok küçük bir kızla evlenmiş olmasıdır. Ancak 8 Nisan 1995 tarihinde Ceñiş Magzimov'un *Erkin-Too* gazetesine Rusça yayımladığı *Ak-Möör veya Bir Tarihi Hata Hakkında* başlıklı yazısı dikkate değerdir. Magzimov söz konusu yazısında, Şabdan'ın torunu Cañıl Abdıldabekova'nın (Magzimov, 1995, s. 2) *Ak-Möör Manzumesi*'nde tarihî gerçeklerin saptırıldığı ile ilgili bir makale yayımladığını anlatır. Magzimov'un bahsettiği yazıda eserde geçen isimlerin tarihî şahsiyetler olduğu, lakin eserde anlatıldığı gibi Ak Möör'ün *yaşlı adamla zorla evlendirildim* diye ağladığı kadar Cantay'ın yaşlı olmadığı, onun ancak 53 yaşında ve

dönemin önde gelen liderlerinden, ayrıca çok sağlıklı ve çevik biri olduğu anlatılır. Ayrıca yazar gerçekleri anlamak için XIX. yüzyıldaki Kırgızların mantalitesinin de bilinmesi gerektiğini önerir. O dönemlere bakılırsa han soyundan gelen Cantay gibi birinin soylu ailelerden tut yoksuluna kadar Ak-Möör yaşındaki kızlarla hem evlenme hakkının hem de imkânının olduğunu hatırlatır. Ayrıca Cantay gibi bir hanın hanımı olmanın Ak Möör gibi her kızın hayali olduğu gerçeğini de hatırlatan yazar, Sovyetler Birliği Dönemi'nde Cantay gibi halkı için gecesini gündüzüne katan bir kahramanla ilgili doğruları söylemekten korkulduğu için yıllarca kapalı olarak kaldığını ve artık Ak Möör'e layık olan değerin verilme zamanının gelip çatıldığını belirtir. Yazar tüm bunlarla beraber hâlihazırda bu işi yapacak Ak-Möör'ün erkek torunun olmadığı bilgisini de verir (Kızıyev, 2011, s. 138).

Magzimov'un da anlattığı gibi Ekim Devrimi'nden sonra Cantay Han gibi zenginlerin ailelerinin kaderleri iyi olmamış, 1925 yılında Cantay'ın oğlu Şabdan'dan olan torunları Möküş, Samüdün ve Kemel, Ural'a sürgün edilmiştir. Ayrıca Kırgız Otonom Sosyalist Merkez Komitesi ve Halk Komiserler Birliğinin 1930 yılındaki Kırgız köylerinde yürütülen kolektifleştirmeyi hızlandırma kararı sonucu Cantay'ın oğulları Isabek, Isak, Iymanaalı'nın çocukları *'Kırgızların en büyük ağasının torunları kolektivleştirmeye karşı halkı örgütliyor'* bahanesiyle Ukrayna'nın Herson Bölgesi'ne sürgün edilmişlerdir (Kızıyev, 2004, s. 38).

Cantay'ın oğlu Şabdan'dan olan torunu Möküş'ün oğlu Acıyman Almatı'daki Eğitim Enstitüsünü tamamladıktan sonra 1929 yılında Satıbalı Naamatov ile birlikte *Okur Yazar Olmayan Kadınlar İçin Elif Be*; 1930 yılında ise Mukay Elebayev ve Cuma Camgırçiyev ile birlikte *3. Sınıflar İçin Ders Kitabı*; 1931 yılında tek başına hazırladığı *Bizim Dil* adlı ders kitaplarını yayımlar. Ancak Şabdan'ın torunu Acıyman *'Kırgızistan'ın Türkiye Devleti'ne katılması için çalışıyor'* gerekçesiyle 1939 yılında halk düşmanı olarak infaz edilir. Şabdan'ın diğer oğlu Kemel'den olan torunu Acıgabıl ise *'Sosyal-Turat Partisine ait işlere katılmış'* bahanesiyle 25 yıla hapse atılmış, cezasını ödeyip döndükten sonra fazla zaman geçmeden vefat etmiştir (Kızıyev, 2004, s. 39-40).

Yukarıda ismi geçenler Cantay'ın diğer hanımından olan çocukları ile torunlarıdır. Cantay ile Ak Möör'ün kendi torunlarından biri Muñaytpasoğlu Camaladin 14 Mart 1970 tarihinde Toktomuşev'e gönderdiği mektubunda şöyle yazar:

Dedem Cantay 53 yaşındayken ninem Ak Möör'ü 14 yaşındayken yazın tam ortasında Soñ-Göl yaylasından alır. Babaannem Ak Möör 35 yaşında vefat eder. 23 yaşında büyük oğlu Muñaytpas'ı dünyaya getirir. Ondan sonra Kalıy ve Toktonay dünyaya gelir. Ak Möör ninem 3 çocuğun annesidir. Kalıy'ı Isık-Göl'e gelin gönderir. Toktonoy'ı ise küçükken Tokkoco isimli adam alır, ancak Toktonay küçükken vefat eder. Ak Möör'ün büyük oğlu Muñaytpas'tan 5 çocuk dünyaya geldik. Bir tek ben erkeğim, ablam Çike şu anda Çoñ-Kemin sovhozundadır, kız kardeşim Mariya Isık-Göl'ün Sarı-Oy köyünde, Nurila Toñ'un Ak-Say köyünde, Aliman ise Ceti-Öküz'de yaşarlar. Hepsinin çokluk çocuğu var. Babamız Muñaytpas 1916 yılındaki ayaklanmada Çin'e kaçtı ve geri döndükten sonra 1920'da Narın'da vefat etti. (Toktomuşev, 1971, s. 259)

Camaladdin mektubunun sonunda Bayake'yi babaları bir olan ağabeyi Şabdan'ın Talas'tan getirdiğini, Bayake'nin ömrünün sonuna kadar Şabdan'ın veziri olduğunu, çok cesur biri olduğunu, Bayake'nin babası Argınbay'ın güneyli bir Kıpçak olduğunu, orada birini öldürüp Talas'a kaçtıklarını, Şabdan Talas'a nişanlısı Şaake'yi almaya gittiğinde Bayake'yi görüp beğendiğini ve vezir olarak Kemin'e getirdiğini, hâlihazırda Bayake'nin torunları Ibrayım ve Sart'ın Beyşeke köyünde yaşadıklarını yazmıştır (Toktomuşev, 1971, s. 260).

1971 yılındaki verilere göre Ak Möör ile Cantay'ın toplam 58 torunu olduğu tespit edilmiştir. Tarihî belgeler Cantay ile Ak Möör'ün günümüzde erkek torunu olmadığını göstermektedir. Ancak Şabdan'ın ikinci oğlu Samüdün'ün oğlu Abdıldabek'ten dünyaya gelen kızı Cañıl dedesi Cantay ile ninesi Ak Möör ile ilgili anlatılan yanlışlıkları düzeltmek için çabaladığı anlaşılmaktadır.

5. Sonuç

Ak Möör Manzumesi'nde tarihî gerçeklerin dönemin ideolojisine ve siyasetine uygun olarak değiştirildiği açıkça anlaşılmaktadır. Sonuç olarak halkın dikkatini çeken ve hoşuna giden trajik bir eser ortaya çıkmıştır. Eserde Cantay Han, veziri Bayake gibi dönemin önemli insanları olumsuz bir karakter olarak gösterilmiştir. Sevgilisi Bolot'un Ak Möör'ün peşinden gelmesi ve Kırgızistan'ın kuzeyinin önemli bir bölgesinin yöneticiliğini yapan, ayrıca yedi sülalesinden beri han olan Cantay'ın karşısına çıkarak onun nikahlı eşi Ak Möör'e bağışlayarak aşkını içeren türküler söylemesi hem akraba evliliğinin yasak olduğu Kırgız töresine uygun düşmemektedir hem de Kırgızların gelenek göreneğine uymamaktadır. Tüm bunlar düşünüldüğünde henüz 14 yaşındayken Cantay Han ile evlenen Ak Möör'ün daha öncesinden Bolot ile aşk yaşaması çok da inandırıcı gelmemektedir. Bu bağlamda eserin olumlu başkahramanı Ak Möör mağdur olarak gösterilmeye çalışırken değeri düşürülmüş ve olaylar Kırgız gelenek göreneklerinden uzaklaşmıştır.

Cantay Karabekoğlu, Ak Möör ile evlendiğinde manzumede geçtiği gibi 70 yaşındaki bir ihtiyar değil, 52-53 yaşlarında bir kahramandır. Aslında doğu milletlerinin özellikle XIX. yüzyılda yaşayan Kırgızların mantalitesine bakıldığında bu durum hiç de olağanüstü bir durum değildir. O dönemler Cantay gibi soylu ve han hanedanından gelen birinin Ak Möör gibi genç bir kızla evlenmesi gayet normal bir durumdur. Ayrıca Ak Möör gibi her genç kızın hanın hanımı olmayı istemesinin tarih sayfalarında karşımıza çıktığının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Kaynaklar

- Abıkayev, A. (2016). *Uluu Cantay sancırası. Sarbagış uruusunun Cantay tukumdarı*, Bişkek: Turar.
- Akmataliyev, A. ve Bayterekov, C. (2003). Arman ırlar cana Ak Möör. *El adabiyatı seriyası* içinde C 22, Bişkek: Şam.
- Asılbekov, M. H. vd. (2010). Kenesarı han bastagan halık-azattık küresi (1837-1847), *Kazakistan Tarihi Köne Zamannan Büginge Deyin Bes Tomdık*, içinde C 3, s. 344-354. Almatı: Atamura.
- Baybolot Uulu, T. (1993). Salt. *Kırgızdar* içinde C 2. Bişkek: Kırgızstan.
- Bedelbayev, A. (2003). *Şabdan baatır. Tarihiy öçerk*. Bişkek: Uçkun.
- Cusupov, K. ve İmanaliyev, K. (2011). Markumdun zıynatı. *Kırgızdar* içinde C 8. Biyiktik.
- Dölöyev, Ö. (2005). *Ak-Möör-Ak-Talaa'nın ayperisi*, Bişkek: Uçkun.
- Gümbür, K. (2022). Kenesarı Kasımoğlu önderliğinde Kazakların kurtuluş mücadelesi. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 24-41. <https://doi.org/10.56252/turktarars.1096907>
- Hekimoğlu, S. F. (2020). *18. ve 19. yüzyıllarda Kazak Türkleri. Rus işgali ve bağımsızlık mücadelesi*. (2. Baskı). Ankara: Arkadaş.
- Kepekova, B. (2003). "Ak Möör" poemasının tarihî negizi cana folklordo çağılış özgöçölügü, s. 321-338, *Arman Irları cana Ak Möör, El Adabiyatı Seriyası* içinde. C 22. Bişkek: Şam.

- Kızıyev, A. (2004). *Cantay han. Tarihîy oçerk*. Bişkek: Uçkun.
- Magzimov, C. (1995). "Ak-Möör" ili ob odnoy istoričeskoy oşibke. *Erkin-too gazetası*, No: 39. Bişkek.
- Moldo, T. (1993). Tarih tüpkü atalar, *Kırgızdar içinde C 2*. Bişkek: Kırgızstan Bas.
- Ömürbekov, T. N. (2003a). *Uluu insandardın Kırgızstandın tarihındagı rolu cana ordu (XIX kılımdın ortosu-XX kılımdın başı)*, Bişkek: Biyiktik.
- Ömürbekov, T. N. (2003b). *Cantay cana Cangaraç. Tarihîy oçerk*. Bişkek: ARHİ.
- Saparliyev, D. (2011). Şabdan baatır. *Kırgızlar içinde C 8*. Bişkek: Biyiktik.
- Soltonoyev, B. (1993). *Kızıl Kırgız tarıhı*, 1. 2. Kitep, Bişkek: Uçkun.
- Sulaymanova, A. (2017). Atamdın Ömürün Koştogon Arman, Ürkün-100: Kılımdar Unutkus Kırgın: *Makalalar, Blogdor, Maekter, Eskerüülör*, Bişkek: Turar.
- Sultanov, T. (2010). *Karabektın balası Cantay cönündö, Kırgızdardın özöktüü sancırası*. Bişkek: Biyiktik.
- Toktomuşev, A. (1971). *Ak Möör, Irlar cana Poemalar*. Frunze: Kırgızistan.

Extended Abstract

The poem "Ak Möör" is based on the lives of real historical figures – Cantay, Ak Möör, Bolot, and Bayake – who lived in the 19th century. With its later adaptation into a film, the story took on an even more powerful cultural presence, though one shaped by clearly one-sided interpretations. One of the most striking elements imprinted in the public's memory is Ak Möör's tragic fate: despite deeply loving Bolot, she is forced to marry 70-year-old Cantay. After Cantay's death, just as she might return to Bolot, she is strangled and the tent she was staying in is set on fire – ensuring that reunion never happens. Such dramatic scenes left a deep emotional impact on audiences and readers, stirring feelings of bitterness toward the pre-October Revolution era, and fostering a sense of gratitude toward the Soviet government. Although "Ak Möör" is a historical poem grounded in real events and people, it's clear that some of its darker elements – like the forced marriage of a young, poor girl to a powerful old khan, or her eventual murder – were deliberately inserted. These elements were not just literary embellishments; they served a political purpose. Understanding why is not difficult. Cantay Karabekoğlu descended from a noble line – seven generations of khans before him. He was a man of high status, born into privilege. For the Communist Party, such a background made him the perfect figure through which to highlight class oppression. By distorting or exaggerating the story, they could present feudal lords as cruel and backward, reinforcing the idea that the Soviet system had saved the people from a dark and unjust past. In this light, the poem "Ak Möör" became more than just literature. It turned into a stage for political messaging, where figures like Cantay, Möör, and Bolot were used symbolically. Soviet ideology is not just present in the work – it actively shapes its retelling of history.

In all versions of the poem, Cantay is portrayed as an elderly man, over 70 and near the end of his life. Ak Möör, far from being the noble lady of an inn, is actually a poor, oppressed young woman living in a time when women had no rights or voice. Her father, Adil, is described as a helpless, impoverished man, and her lover Bolot is a brave young man who visits her secretly in the tent of the inn, serenading her with folk songs. After Cantay's death, Ak Möör is killed by Bayake, the inn's closest vizier, fearing she would escape to Bolot. This tragic twist adds even more emotional weight to the story. The work, heavily shaped by the ideology of its time, carries a deep sadness and leaves a strong impression on readers – though it is clear that the Communist narrative, especially post - October Revolution, shifted the story's tone to depict the wealthy as a feudal, oppressive class. Researcher Toktomuşev attempted to uncover the truth behind the story by speaking with people who had personal or family ties to those involved – such as Tokkojooğlu Tentimiş, Munaytpas's son Camaladin, and Asanbek, the son of Ak Möör's real brother Tölömüş. Toktomuşev met with Tentimiş on October 7, 1965, in the village of Kalmak-Aşuu in Kemin. Tentimiş explained that his parents had worked as servants for Cantay and Ak Möör, and that he himself had served as a tea boy to Munaytpas, their eldest son. During the 1916 uprising, he fled to China with Munaytpas, but returned after the October Revolution. Having spent most of his life alongside Munaytpas, Tentimiş shared the version he knew: Cantay was 54 when he married 14-year-old Ak Möör. They lived

together for twenty years and had three children. Ak Möör died in 1869, a year after Cantay passed away in 1868, and was buried in the village of Col-Bulak. The exact cause of Ak Möör's death remains unclear. All that is known is that she was found dead one night in her tent during a memorial gathering held a year after Cantay's death, before some of her relatives had returned from the celebration. Both oral accounts and historical records confirm: Cantay Karabekoğlu died in 1868 at the age of 73, and Ak Möör died in 1869 at just 35 years old.

Ak Möör's father, Adıl Borkokoğlu, was not poor as the poem suggests. In fact, he was one of the wealthy and respected figures known by titles like Adıl Kahraman, Adılağa, and Adıl Spearman, mentioned in the Sayak clan records. Ak Möör was their only daughter, born after four sons. Bolot, who appears as Ak Möör's lover in the poem, was born in 1826 in the Özgön region of southern Kyrgyzstan. After getting involved in an honor-related fight, he fled north and sought refuge with his uncle Adıl, becoming his horse shepherd. Since Adıl was Bolot's uncle, this implies a family connection between Bolot and Ak Möör. According to ancient Kyrgyz traditions, marriages between close relatives were strictly forbidden. Our ancestors warned us with the saying "Kurama temir kurç bolor" (The iron is strong), a principle followed throughout our epics, especially "Manas". Even Yakup Han, when searching for a bride for his son Manas, looked for a girl from another nation. Of course, Bolot might have truly loved Ak Möör – such love stories also appear in the "Olcoboy" and "Kışımcan" epics. But in those times, such relationships often ended with a death sentence from the community or family. So, the idea that Bolot openly declared his love to Ak Möör, or that she returned his feelings when they were just teenagers around 13 or 14, and that they had a romantic relationship, goes against the social norms and customs of that era.